

VESA VARES

Kahden sukulais-ismin rajamailla

Liberalismista ja konservatismista neoliberalismiin ja neokonservatismiin

”Jos ei ole 20-vuotiaana liberaali, ei ole sydäntä. Jos ei ole 40-vuotiaana konservatiivi, ei ole aivoja.” – Winston Churchill.

”Konservatiivinen puolue ei ole puolue vaan salaliitto.” – Winston Churchill.

Sitaatit kuvaavat hyvin Churchillin suhdetta liberalismiin ja konservatismiin. Nämä ismit ovat olleet toistensa pysyvät vaihtoehdot ja viholliset ja toisaalta hyvin usein myös henkiset liittolaiset. Ne ovat olleet kaksi ideologista pöytää, joista sama henkilö voi käydä ruokailemassa. Ajan kuluessa ruokailijan näkemykset pöydän antimista saattavat muuttua, samoin kuin nuo antimet itsessään. Churchill oli urallaan ensin konservatiivi, sitten liberaali, sitten taas konservatiivi, eikä hän ole näiden ismien ainoa rajanylittäjä. Jopa Ronald Reagan edusti aluksi demokraattien liberaalisiipeä kunnes siirtyi republikaaniseksi konservatiiviksi.

Liberalismia ja konservatismia on vaikea määritellä täsmällisesti, vaikeampaa kuin monia muita ideologioita. Tähän on useita syitä. Yksi on yleinen, useimmiten vahvaan yksilöllisyyteen ja omanarvontunteeseen pohjautuva vieroksunta, jota näiden suuntausten kannattajat tuntevat sitä kohtaan, että heille määriteltäisiin ulkopuolelta ”oikea” tapa ajatella – tai sitä kohtaan, että edes olisi sellaista ajattelutapaa, joka voitaisiin määritellä eksaktisti jonkin teorian mukaan.

Yhtä merkittävä tekijä on, että päinvastoin kuin muita ideologioita, liberalismia ja konservatismia käytetään kuvaamaan myös yleistä temperamenttia – yleisen asennetason sallivuutta, varauksellisuutta, uudistusmielisyttä tai vanhoillisuutta. Jokainen luokittelee mielessään ihmisiä asenteellisiksi vapaamielisiksi ja vanhoilliseksi, suvaitseviksi ja suvaitsemattomiksi, ja käyttää usein sanoja ”liberaali” tai ”konservatiivi” edes ajattelematta varsinaisesti politiikkaa. Sen sijaan olisi aika vaikeaa käyttää yhtä löysästi, luonteenpiirteiden heijastajina, sellaisia ismejä kuin fasismi, sosialismi tai agrarismi – tai nykyajan suuntauksista feminismi.

Asiaa eivät myöskään auta liberalismiin ja konservatismiin liitetyt suomenkieliset termit, jotka ovat kansainvälisiin vastineisiinsa verrattuna poikkeuksellisen arvoväritteisiä. Kun esitetään sanat ”vapaamielinen” ja ”vanhoillinen”, lähes jokaisen reaktio on olettaa ensin mai-

nitun edustavan kaikkea hyvää ja jälkimmäisen kaikkea paikoilleen kalkkeutunutta. Monet jopa olettavat, että konservatismiin suomalainen käännöskin olisi ”taantumuksellinen”, mitä se ei tietenkään ole: taantumuksellista vastaava kansainvälinen termi on reaktionääri. ”Taantumuksellinen” on puolestaan avoimesti arvoväritteinen, jopa leimaava termi.

Viime vuosikymmeninä ovat uusiksi tuttavuuksiksi tulleet sellaiset termit kuin neoliberalismi ja neokonservatismi. Tämä on muuttanut liberalismiin ja konservatismiin ideologista pelikenttää, antanut näille ismeille uutta sisältöä ja liittänyt niihin uusia ennako-oletuksia. Muutos ei kuitenkaan välttämättä ole tehnyt niistä aiempaa enemmän kiveen hakattuja – tai edes selvärajaisempia.

Millaisia sitten ovat olleet nuo perinteiset sisällöt ja ennako-oletukset?

Liberaali ”yleishyvä”?

Yleisessä kielenkäytössä sanasta ”liberaali” tulee useimmille mieleen jonkinlainen epämääräinen yleishyvä. Liberalismiin liitetään positiivisia mielleyhtymiä: vapaus, suvaitsevaisuus, kiihkoilun torjuminen, erilaisuuden salliminen, uuden kokeileminen, edistyksellisyys ja ennakkoluulottomuus. Lähes kaikkialla länsimaisen kulttuurin piirissä ihmiset määrittelevät itsensä yleisellä

”Lähes kaikkialla länsimaisen kulttuurin piirissä ihmiset määrittelevät asenteensa mieluummin liberaaliksi kuin konservatiiviseksi.”

asennetasolla mieluummin liberaaleiksi kuin konservatiiviksi. Yhdysvallat on tästä säännöstä ainoa poikkeus, ja sielläkin muutos alkoi vasta 1960-luvulla – siihen asti myös Yhdysvalloissa ”liberaali” oli suosituampi termi kuin ”konservatiivi”.¹ Aiemmin amerikkalaisessa mielenmaisemassa Euroopan tuli olla se vanhoillinen, paikalleen jämähtänyt manner ja Amerikan taas uusi, dynaaminen ja ennakkoluuloton.

Jotain termin ”liberaali” asemasta kertoo sekin, että jopa hyvin konservatiiviset henkilöt – vaikkapa Margaret Thatcher muistelmissaan – mainitsevat kerta kerran jälkeen, kuinka heidän inhoamansa kommunistisen diktatuurin vaihtoehdona oli *liberaali* demokratia. Vaikka tämä sana muuten merkitsi heille poliittista heikkoutta ja puolivasemmistolaisuutta, hekin puhuivat kylmässä sodassa joko liberaalista demokratiasta tai pelkästään demokratiasta, eivät konservatiivisesta demokratiasta.

Liberalismi on yleishyvänä ollut tavallaan läsnä lähes kaikkialla, mutta ei eksaktisti oikeastaan missään. Anthony Arblaster kirjoittaa tutkimuksessaan *The Rise and Decline of Western Liberalism* (1987) liberalismien saavuttamasta asemasta tietynlaisena itsestäänselvyytenä:

”Tämä on nykyaikaisen liberalismien voima ja heikkous. Olettamukset, jotka ovat oleellisesti pikemminkin liberaaleja kuin esimerkiksi kristillisiä, feodaalisia, sosialistisia tai anarkistisia, ovat syvällä läntisten kansojen yhteisissä sosi-

aalisissa, poliittisissa ja taloudellisissa asenteissa. Eivätkä ne ole ensi sijassa luonteeltaan avoimen poliittisia. [...] Nykyään länsimaalaiset jakavat ennemminkin juuri liberaalin kuin traditionaaliskonservatiivisen tai vallankumouksellissosialistisen maailmankuvan. Liberalismi on lännen hallitseva ideologia – se ei hallitse siinä mielessä, että se olisi julkilausutusti ja tarkoituksellisesti hallitsevaksi saatettu, kuten marxismina esitetty ideologia monissa kommunistisissa maissa, vaan sen herruus on hienovaraisempaa ja luultavasti sen takia tehokkaampaa. Liberalismi [...] on tapa nähdä sosiaalinen maailma. On hyväksytty yhteiskunnasta joukko oletuksia niin yleisesti ja niin luonnollisina, etteivät ihmiset edes huomaa olettavansa jotain yhteiskunnasta. [...] Liberaalit oletukset [...] kuuluvat aikamme ja yhteiskuntamme arkeen.”²

Arblaster viittaa liberalismien edulliseen asemaan myös siinä mielessä, että liberalismi on päässyt itse sanelemaan jälkimaineensa ja valikoimaan imagokseen parhaat puolensa. Useimmat liberalismien analyysit ovat liberaalien itsensä kirjoittamia, joten liberalismista vallitsee parempi kuva kuin minkä se ansaitsisi.³ Tämä havainto pitää paikkansa, joskin voidaan kysyä, onko ilmiö ainutlaatuinen: onhan suurin osa sosialismiakin koskevasta, volyymitaan paljon laajemmasta, kirjallisuudesta vasemmistolaisten itsensä kirjoittamaa. Sama koskee paljolti myös konservatismia, vaikkakaan ei ehkä aivan yhtä pitkälle. Useim-

miten oma identiteetti ohjaa ainakin jollain tavalla sitä, mihin oma mielenkiinto kohdistuu.

1800-luvun lopulta liberalismiin valtavirtaa hallinnut niin sanottu sosiaaliliberaalinen ajattelu oli monissa tapauksissa asemoitunut lähelle vasemmistoa. Itse asiassa se suurelta osin siirsi tälle oman hyvinvointivaltioajattelunsa. Olihan John Maynard Keyneskin liberaali, ei sosiaalidemokraatti. Liberalismiin oletettiin olevan matkalla yhä enemmän vasemmalle ja reformismiin ja progressiivisuuden merkitsevän aiempaa yhteisöllisempää ja sosiaalipoliittisempää ajattelua. Liberalismikirjallisuuden yksi 1900-luvun klassikko Harold Laski moitti teoksessaan *The Rise of European Liberalism* (1936) länsimaista liberalismia paitsi siitä, ettei se ymmärtänyt, mitä muutoksia talouteen ja omistussuhteisiin tarvittiin uudessa yhteiskunnassa, myös siitä, ettei se ”ymmärtänyt” tarpeeksi Venäjän vallankumousta⁴. Kun muistetaan, että Laski julkaisi kirjansa pahimpien stalinistivainojen aikaan, ei tarvitse ihmetellä, miksi liberaalien vasemmistolaisiin siipi on usein vaikuttanut monien silmissä vieraantuneelta – kommunistien silmissä ”hyödyllisiltä idiooteilta”, oikeiston silmissä edistyksellä kokeeteeraavilta, todellisesta elämästä vieraantuneilta itserakkailta naivisteilta tai jopa pettureilta.

Uusi, kielteisempi väritys?

Liberalismista vallitsevaa käsitystä ja tämän ideologian asemaa puun ja kuoren välissä kuvastaa se, että viime vuosikymmeninä myös kielteiset sävyt ovat vahvistuneet. Tämä on tapahtunut paradoksaalisesti ainakin osittain liberaalin tradition arvojen pohjalta. Termi ”liberaali hegemonia”, johon nykyään usein viitataan, merkitseekin nyt eri asiaa kuin se suuntaus, johon liberalismi identifioitui John Stuart Millistä, L. T. Hobhousesta ja muista suurista nimistä alkaen.

Samasta sanasta sikiävät niin sosiaaliliberalismi ja sen mukana usko yhteiskunnan sääntelyyn ja verotuksen ja kasvatuksen voimaan kuin ääri-individualistinen, tietyssä mielessä jopa anarkistiseen vapauteen kuuluva liberaarisuus. Nykyään usein väitetään, että valtaan on noussut ”liberaali hegemonia”, mutta sillä tarkoitetaan jotain aivan muuta kuin keynesiläisyyttä, hyvinvointivaltiota tai porvarillista vasemmistolaisuutta. Se viittaa niin sanottuun neoliberalismiin – markkinoiden ylivaltaan, sääntelemättömään kapitalismiin ja globalisaation viitekehykseen.⁵ Luonteenomaista on kuitenkin, että puhe ylivaltaasta esiintyy useimmiten liberalismiin omasta traditiosta ammentavana kritiikkinä, jonka mukaan hegemoninen uusliberalismi ei kata kaikkea liberalismia. Sen ei katsota vaikuttavan siihen, että sana ”liberaali” itsessään yhä kytketään asenteelliseen suvaitsevaisuuteen, sallivuuteen ja vapaamielisyyteen, koska uudenlainen liberalismi on ”väärää” liberalismia.

Kuten John Schwarzmantel toteaa kirjassaan *Ideology and Politics* (2008), neoliberalismi on vallannut valtion ja yhteiskunnan instituutiot, ”mutta tämä valta-asema on hankittu liberalismiin rikkaampien ja inspiroivampien

haarojen kustannuksella”. Neoliberalismi ”viittaa liberalismin siihen muotoon, joka näkee inhimillisen vuorovaihtuksen paradigman olevan sopimus- tai markkinasuhteissa ja joka haluaa ulottaa sellaiset suhteet niin monille yhteiskunnan aloille kuin mahdollista.”⁶ Näiden mainintojen pohjalta Schwarzmantelin oman sympatian suunta on suhteellisen selvä. Vielä reippaampaa kieltä niin neoliberalaaleista kuin konservatiiveista käyttää tunnettu kolumnisti Paul Krugman, jonka erään kirjan otsikkokin on *The Conscience of a Liberal. Reclaiming America from the Right* (2009). Liberaalin on siis vallattava takaisin vanha asemansa, joka sille kuuluu. Yhdysvaltain kansakunta on hänen mielestään edelleen liberaali eikä konservatiivinen – perusteena Barack Obaman valinta presidentiksi vuonna 2008 – vaikka mielipidekyselyissä useampi tunnustautuu konservatiiviksi kuin liberaaliksi.⁷ Krugman itse ajaa selvästi perinteistä liberalismitulunkintaa ja rooseveltillaisia arvoja.

Politiikassa termi ”liberaali” ei kuitenkaan ole ollut yhtä suosittu kuin yleisellä asennetasolla. Kuten tiedetään, liberaalit puolueet ovat lähes täysin kuihtuneet. Ne edustavat yleensä muutaman prosentin pienpuolueita, jotka voivat toivoa korkeintaan vaa’ankieliasemaa; merkittäviä ja vahvoja vaihtoehtoja ne ovat olleet viime vuosikymmeninä vain Kanadassa, Alankomaissa ja Tanskassa. Britanniassa suuntaus oli nousussa ja pääsi ennen vuoden 2010 vaaleja hetkellisesti gallupeissa jopa suurimmaksi puolueeksi – mutta, jotenkin tyypillisesti, romahti itse vaaleissa kolmanneksi. Oltuaan kaksi vuotta koalitionhallituksessa konservatiivien kanssa liberaalit ovat vajonneet vain lisää. Saksassa paikallinen liberaalipuolue, Vapaat demokraatit, sai historiansa parhaan tuloksen eli 15 % äänistä vuoden 2009 vaaleissa. Tällä hetkellä sillä ei vaikuta olevan enää toivoa edes äänikynnyksen ylittämisestä, vaan moninkertaisesti suuremman kannatuksen saa jopa Piraattipuolueen kaltainen erikoisuus. Tähän kaikkeen liittykin sanan ”liberaali” ehkä merkittävien rasite: liberaalien puolueiden ja liberaalin liikkeen kannattajilla on herkästi heikkouden ja epämääräisyyden leima, ja silloin heitä on vaikea pitää selkeän vasemmiston ja selkeän oikeiston vaihtoehtoina.

Esimerkkejä liberalismikeskustelusta voisi tietenkin esittää laajemminkin, mutta tässä ei ole siihen mahdollisuuksia. Johtopäätöksenä voi kuitenkin pitää sitä, että liberalismi on edelleen kannattajilleen – arvoiltaan usein jopa vastakkaisille – edelleen suuri yleishyvä, ja siitä kilpaillaan, kuka on ”oikeampi” liberaali. Konservatismiin osalta tilanne on ongelmallisempi.

Onko konservatismi pelkkää reaktiota?

”Konservatiivi” ei ehkä ole terminä aivan vastaava yleispaha kuin liberalismi on yleishyvä. Mutta suhteellisen turvallisesti voi sanoa, että konservatismiin useimmiten kytketään pejoratiivisia oletuksia jonkinlaisesta rajoittuneisuudesta: arkuudesta, arkisuudesta, kaavoihin kangistumisesta, muutoksen pelosta, ennakkoluuloisuudesta, tunteenomaisuudesta, älyllisestä laiskuudesta, pei-

tetystä heikosta itsetunnosta ja niin edelleen. Tällaista suhtautumista pönkittää se, että länsimaisten intellektuellien valtavirta on valituksen ajoista alkaen ollut enemmän kallellaan liberaaliuteen ja vasemmistolaisuuteen kuin konservatiivisuuteen. Yleensä on oletettu, että muutos merkitsee useimmiten kehitystä ja edistystä. Vauhdista, tai peräti suunnasta, varoittelijat ovat siis väärässä.

Verrattuna liberaaleihin ja sosialisteihin konservatiiveille selvästi myötämielisistä analyyseista vain harva on ennen 2000-lukua ollut erityisen teoreettis-akateeminen. Kuvailuisin ja prokonservatiivisin klassikko tässä suhteessa lienee jo yli 50 vuotta sitten tunnetuimman teoksensa kirjoittanut yhdysvaltalainen Russell Kirk⁸. Myötäsukaisia puolue- ja etenkin henkilöhistorioita toki julkaistaan myös konservatiiveista. Kuitenkin tällöinkin on yleensä keskitytty kuvaamaan henkilöiden toimintaa valtiomiehinä, koko kansakunnan edustajina, ennemmin kuin puoluemiehinä – kuten vaikkapa Churchillin ja Bismarckin tapauksissa.

Aatehistoriallisessa keskustelussa on ollut tyyppillistä konservatismiin luokitteluun esimerkiksi pelkäksi reaktioksi, jolla ei ole omaa ohjelmaa ja omaa luovaa ajattelumallia. Ulkopuolelta tulleista hyvin kriittisistä, osittain jopa poleemisista ja vihamielisistä analyyseista mainittakoon esimerkiksi Martin Greiffenhagenin, Panajotis Kondylisin, Jürgen Habermasin ja Albert O. Hirschmanin negatiiviset, vasemmistolaisen tai liberaalin ajattelun pohjalta nousseet analyysit. Esimerkiksi Hirschman analysoi ”reaktionääristä retoriikkaa” ja koetti osoittaa, kuinka konservatiivit ovat kaikkina aikoina hahlanneet torjua uudistuksia leimaamalla ne vaarallisiksi vanhojen vapauksien kannalta – esimerkiksi väittämällä, että sosiaaliset uudistukset vaarantavat yksilön vapauden. Hirschman esitteli esimerkkejä myös reaganismin ja Thatcherin retoriikasta todistaakseen teesinsä.⁹ Amerikkalainen Samuel Huntington luokittelee tällaiset reaktio-teoriat ”autonomiseksi konservatismiteoriaksi”, koska ne unohtavat konservatismiin valmiuden muutoksiin¹⁰.

Joskus on päädytty silkkoihin anakronismeihin. Esimerkiksi vuoden 1991 jälkeen on Venäjän tiukimpia stalinistisia kommunisteja kutsuttu konservatiiveiksi, ja samoin nimiteltiin serbien johtajia Jugoslavian hajoamisodissa. Kanadalainen tutkija Bob Altemayer listasi oikeistolaiseen autoritarismiin jopa sellaiset piirit kuin Kiinan kommunistijohtajat, Bosnian serbit ja Venäjän kommunistit, ruotsalainen Torbjörn Tånnsjö puolestaan NKP:n johtavan ideologin Mihail Suslovin¹¹. Yhdelläkään näistä ei kuitenkaan ollut mitään tekemistä klasisisen konservatismin kanssa, vaan kaikki olivat päinvastoin sen katkeria vihollisia.

Reaktiomalli on ongelmallinen muistakin syistä. Ensinnäkin jo reaktio itsessään on asianomaiselle itselleen poliittinen ohjelma, vaikkei hän sitä paperille laittaisikaan tai esittäisi suurta visiota tulevaisuudesta. Henkilölle itselleen ei ole tärkeää reagoida jotain uutta vastaan vain siksi, että se on uutta. Pääasia on siinä, että vanha edustaa hänen mielestään jotain parempaa ja pätevämpää kuin se, mitä sille on tarjottu vaihtoehdoksi. Konservatiivit kannattavat tyyppillisesti kodin, uskonnon

ja isänmaan kaltaisia arvoja, koska he pitävät niiden varaan rakennettua yhteiskuntaa parhaana – eivät siksi, että vastustavat periaatteesta kaikkea uutta. Jos kehitys on mennyt heidän mielestään arveluttavaan suuntaan, on luonnollista puolustaa vanhaa ja jopa palata siihen.

Konservatiivi saa usein nimikkeen ”reaktionääri”, kun hän toimii näin. Periaatteessa konservatiivit koekovat kuitenkin tällöin samoin kuin vaikkapa italialaiset demokraatit vuonna 1922 fasismin tultua valtaan tai saksalaiset demokraatit vuonna 1933 Hitlerin jyrätessä Weimarin järjestelmän. Tai samoin kuin vaikkapa hyvinvointivaltion liberaali tai vasemmistolainen puolustaja, kun hän näkee neoliberalismin, globalisaation ja säätlemättömän kapitalismin uhkakuvat ja haluaa puolustaa (Hobsbawmin termiä mukaillen) ”kultaisen aikakauden” eli vuosien 1945–1973 saavutuksia. Yksi Hirschmanin analyysin ongelma onkin, että vaikka muiden muassa hänen antamansa esimerkit konservatiivien muutosvastaisista argumenteista pitävät sinänsä paikkansa, hän ei näe riittävästi sitä, että tämäntyyppinen vastustamisen kaava on itse asiassa universaali. Se toistuu kaikissa poliittisissa piireissä eräänlaisena ajatuksena uhatusta linnakkeesta ja menetetyistä paratiisista. Uhkatekijöitä ovat uudistukset.

Konservatismiin on lisäksi lähes aina kuulunut ajatus, jonka mukaan muutos ja kehitys ovat välttämättömiä myös säilyttämisen kannalta. Ainoa vain, että niiden täytyy kuulua elimellisesti ja ”luonnollisella tavalla” perinteeseen eikä perustua johonkin abstraktiin teoriaan, joka saattaa katkaista historiallisen kehityslinjan pitkän jatkumon.

Ei kuitenkaan vaikuta todennäköiseltä, että konservatiivit pääsisivät irti siitä rasitteesta, että poliittisessa kielenkäytössä nimikkeellä ”konservatiivi” viitataan mihin tahansa suuntaukseen, joka haluaa jarruttaa muutosten vauhtia – poliittisesta agendasta riippumatta. Tällaisesta kielenkäytöstä Thatcherkin läksytti Gorbatšhovia, kuten hänen muistelmistaan käy ilmi. Thatcher kiitteli joulukuussa 1987 vierailullaan Moskovassa Gorbatšhoville tämän *Perestroika*-kirjaa mutta paheksui sitä, että neuvostoretoriikassa ja sen heijastuksena lännessäkin kutsuttiin *perestroikan* eli ”uudelleenrakentamisen” vastustajia konservatiiveiksi. ”Kerroin hänelle, kuinka ärsyttävänä sitä pidin ja sanoin, etten halunnut olla missään tekemisissä herra Gorbatšhovin ’konservatiivien’ kanssa; he tuskin voisivat olla minun konservatiivejani erilaisempia.”¹²

Konservatismiin ongelmallinen sitkeys ja pragmaattisuus

Konservatiivisuus on tunnetusti paradoksista: harva haluaa olla konservatiivi, mutta konservatiivisiksi määriteltävissä olevat liikkeet ja puolueet pärjäävät edelleen hyvin politiikassa. Uudempi konservatiivisukupolvi saattaa alkaa ajaa asioita, joita edellinen konservatiivisukupolvi on vastustanut, tai nuorempi polvi ei edes tunnista vanhemman esityslistaa. Silti konservatiiviset oikeistopuolueet – riippumatta siitä, miksi ne ovat it-

seään kutsuneet – ovat olleet jatkuvasti vahvoilla joka maassa. Usein sama puolue on säilyttänyt asemansa läpi vuosikymmenten, ja jos se onkin sattunut jossain maassa kuihtumaan tai joutunut kriisiin tai kumouksen jälkeen kokonaan poistumaan näyttämöltä, jokin toinen puolue on ottanut konservatiivisen politiikan sisällön ja yleisen asenteen edustajana sen paikan.

Samalla on ymmärrettävää, että tällaisen ajatusmallin tutkiminen on harvoin koettu seksikkääksi. Ja pitää paikkansa sekin, että joidenkin ”konservatiivisuus” saattaa tosiasiaa olla uuden pelkoa ja etuoikeuksien puolustamista; tällöin konservatismiin aatteen voi asettaa näiden raadollisten vaikuttimien idealistiseksi viikunanlehdeksi.

Liberaaleihin verrattuna konservatiivien ongelmana kuitenkin usein pysyy se, että konservatiiveiksi kutsutaan henkilöitä, jotka eivät itse tätä nimitystä itsestään käytä ja jotka jopa kiistävät olevansa konservatiiveja. Oikeastaan vain kahdessa Euroopan maassa on oikeistopuolue, jonka nimessä on sana konservatiivi, nimittäin Englannissa ja Tanskassa. Muuten on suosittu kristillisdemokratian, kookouksen, kansanpuolueen ja monen muun variaation neutraaleja ilmauksia. Portugalissa oikeistopuolue on nimeltään sosiaalidemokraattinen puolue. Oikeistoleimaa on koetettu lieventää aatteellisesti ”anteeksipyytävällä” etuliitteellä: maltillinen, dynaaminen, moderni, myötätuntoinen, sosiaalireformistinen, keskustaoikeistolainen, ja niin edelleen. Jopa kaikkien konservatiivisuuntausten äiti

eli brittikonservatismi pohti välillä neutraalimpien nimikkeiden käyttöä: unionistit, *toryt*, *middle way*. Poliittisista painotuksista riisutaan näin termi ”konservatiivisuus”.

Nimitys sovitellaankin usein poliittiselle suuntaukselle tai toimijalle tältä itseltään turhia kyselemättä. Tällöin voidaan konservatiiveina pitää murrosten ja muutosten pehmentämiseen pyrkineitä voimia. Niillä on suhteellisen pysyvät koti-uskonto–isänmaa-arvot, ne kunnioittavat traditiota ja niillä on taipumus vieroksua sellaisia kehityssuuntia, joiden ne katsovat edesauttavan massojen epäpätevyyden ja luokkapolitiikan leviämistä tai olevan muuten ”luonnottomia” – koska ne perustuvat abstrakteihin ja vieraantuneisiin teorioihin. Tällaiset piirit miehittävät sen poliittis-yhteiskunnallisen lokeron, joka jokaisessa yhteiskunnassa on ”varattu” konservatiiveille. Nämä piirit edustavat voimia, jotka puhuvat perinteen voimasta ja opetuksista sekä hillitsevät ja jarruttavat niitä, jotka haluavat liikkua uuden yhteiskunnan ja uusien järjestelmien suuntaan heidän mielestään liian nopeasti. Yhteiskunnan kehitys tunnustetaan välttämättömäksi, mutta kehityksen on oltava maltillista ja perustuttava vanhaan. Kun otetaan huomioon myös pysyvät poliittiset arvot ja konservatiivien valmius sopeutumiseen ja reformismiin, heitä ei voi myöskään älyllisessä tarkastelussa sekoittaa anakronistisesti ääriäisemmistöön.

Huntingtonin mukaan konservatismiin reformismivalmiuden huomioon ottavat teoriat ovat tilanne-

TAULUKKO I:

Perinteistä liberalismia ja konservatismia erottavat tekijät
(osa erottavista tekijöistä on ilmeisempiä Euroopassa, osa Yhdysvalloissa)

	LIBERALISMI	KONSERVATISMI
PERUSKANNATTAJA	Keskiluokka	Yläluokka, ylempi keskiluokka
SUHDEYKSILÖÖN	Vapaus, individualismi	Kollektiiviset arvot (perhe, kansakunta, uskonto, valtio jne.)
SUHDE JÄRJESTELMÄÄN	Yhteiskunnan säilyttäminen, lähtökohtana silti yksilön oikeudet	Perinteiset instituutiot ja hierarkiat, vahva hallitus, valtiomiehet
POLITIIKAN TEKOTAPA	Demokratia, parlamentarismi	Perinteiset instituutiot, meritokratia
PROPAGANDA	Vapaus- ja oikeusretoriikka	Vanhan puolustaminen, vastuuretoriikka
TALOUSPOLITIIKKA	Aluksi rajoittamaton kapitalismi, sitten sosiaalipolitiikka	Aluksi perinteinen hierarkia, sääntely ja ”hyvän isännän” vastuu, sitten vapaa kapitalismi
USKONTO	Yksilökeskeinen, vapaakirkollinen	Vahvasti puolustava ja valtiokirkollinen, usein antiklerikalistinen
MORAALI	Yksilön asia	Tärkeä yhteiskunnan säilyttämiseksi
SIVISTYSLINJA	Usko sivistys-, koulutustoimintaan, vanhan valistuksen henki	Kokemus, koulutus ja <i>common sense</i>
NATIONALISMI	Skeptisyys	Aluksi sääty tärkeämpi, sitten kansakunta

pohjaisuuden konservatismiteorioita. Noel O'Sullivan näkee, että konservatismi on "politiikan rajoitettu tyyli" ja "epätäydellisyyden filosofia". Michael Oakeshott väittää konservatiivisuuden kiteytyvän hallinnollisuudessa.¹³ Russell Lewis puolestaan tiivistää: "Sosialistit asettavat periaatteet etusijalle ja katsovat sitten, miten faktat sopivat niihin; konservatiivit syöksyvät heti tosiasioihin, ja vaikka he saattavat lopulta saada aikaan poliittisen linjan, he tyytyvät yleensä jättämään periaatteet seuraavaan päivään."¹⁴ Suomalaisista tutkijoista Pekka Suvanto taas katsoo, ettei konservatismi niinkään kärsi ideologian puutteesta, vaan paremminkin tämän aatteen tapa ilmaista oma sisältönsä poikkeaa muista, teoreettisemmista, ismeistä¹⁵.

Mutta kuinka hankala sitten on konservatiivien tämänhetkinen suhde intellektuelleihin? Ja missä määrin vieläkin pyritään tutkimaan konservatismia muuna kuin reaktionä? Intellektuaalisen valtavirran edistysusko tosin rapisi hiljalleen 1900-luvulla, kun edistyksen tielle nousi maailmansotien ja kansanmurhien kaltaisia katastrofeja ja reaaliosialismi söi uskoa myös utopiyhteiskuntiin. Siinä mielessä vastakohtaisuuden olisi voinut olettaa lieventyneen.

Tämä ei silti sinänsä tehnyt konservatismia muodikkaammaksi. Se, että todellisuudessa monesta suunnasta vaikutteita imenevät fasismi ja kansallissosialismi oletettiin luonteeltaan pelkäksi äärioikeistoksi, lisäsi uskoa liberaalin ja sosialidemokraattisen "edistysellisen" maailmanselityksen hyvyyteen. Hyvinvoinnin kasvu keynesiläisyyden ja sosiaalivaltion merkeissä, pönkitti tätä näkemystä. Oikeastaan vasta 1970–1980-luvulta alkaneet talous- ja ympäristökriisi veivät laajemmin uskoa kehityksen ja edistyksen väistämättömyyteen – tai siihen, että ne olisivat sama asia. Samanaikaisesti sai vauhtia konservatiivien oma intellektuaalinen murros ja pyrkimys haastaa liberaali ja vasemmistolainen älymystö sen omilla aseilla. Aiemmat konservatiiviskupolvet olivat tavallaan nostaneet kädet pystyyn: intellektuellit nyt vain kerta kaikkiaan olivat "menetettyjä" – konservatiivisin silmin katsottuna poispilattuja, hemmoiteltuja, hienostelevia ja vieraantuneita liberaaleja ja vasemmistolaisia. Uudet sukupolvet eivät enää tyytyneet tähän. Kuten Margaret Thatcher asian ilmaisi: myös intellektuaalinen taistelu ja kilpailu maailmankatsomuksesta oli voitettava. Pelkkä poliittisen taistelun voitto ei riittänyt.

Jos konservatismia ajatellaan alkaen Thatcherista ja Reaganista, tai jos ajatellaan 1990–2010-lukujen neokonservatismia, onkin vaikeaa mieltää konservatiivien poliittista linjaa paikallaan pysymiseksi. Päämääränä oli yhteiskunnan uudistaminen ja muuttaminen siitä muodosta, minkä liberaalis-vasemmistolainen sosiaalivaltiomalli oli saanut aikaan. Sen vuoksi pyrittiin virvoittamaan monia perinteisiä arvoja, mutta samalla ajettiin niin vahvasti muutosta – Yhdysvalloissa joskus jopa vallankumouksen, *Reagan Revolution*, nimellä – että selitykset pelkästä reaktiosta tai paikallaan pysymisestä tuntuivat käsittämättömiltä.

Neoliberalismin ja neokonservatismien nousu

Jos "konservatismi" ja "liberalismi" olivat vaikeita termejä jo vanhastaan, niiden 1970–1980-luvuilla näytämölle astuneet uustoisnot ovat sekoittaneet tilannetta entisestään.

Neokonservatismi ja neoliberalismi nousivat tilanteessa, joka poikkesi radikaalisti vanhan konservatismiin ja liberalismiin ajoista. Perinteinen konservatismi ja liberalismi olivat vakiinnuttaneet paikkansa ja olleet yhteiskunnan eliitin liikkeitä jo 1800-luvun alkupuolelta alkaen. Ne tarkastelivat maailmaa tästä näkökulmasta ja niiden haastajat tulivat "alhaalta". Niissä siis myös toden teolla kysyttiin, miten puolustaa perittyä valta-asemaa uhkaajia vastaan – uhkaajia, joista suuri osa oli jopa vallankumouksellisia. Lopulta kumpikin suuntaus enemmän tai vähemmän sopeutui muutoksiin, vieläpä samalla tavalla: sopeutumalla sosiaalivaltioon.

Sen sijaan neokonservatismi ja neoliberalismi lähtivät liikkeelle toisenlaisesta tilanteesta. Niihin on vaikeaa yhdistää sellaisenaan stereotyyppioita perityn valta-aseman puolustamisesta, koska niiden voimistuessa näytti siltä, että uudeksi valtajärjestelmän *establishmentiksi* ja pysyviksi mielipidejohtajiksi olivat murtautuneet sosiaalivaltiota ajavat sosialidemokraatit ja näiden ehtoihin sopeutuneet liberaalit ja konservatiivit, joilla ei ollut kykyä tai edes halua muuttaa kollektivismiin johtavan kehityksen suuntaa. Samoin älymystö, ainakin näkyvin ja äänekkäin osa sitä, edusti vasemmistolaisuutta tai porvarillista radikalismia. Vallinneessa tilanteessa nämä intellektuellit suhtautuivat neoliberalismiin ja neokonservatiiveihin peittelemättömän vihamielisesti – niin thatcheristiseen talouspolitiikkaan, perinteisten arvojen saarnaamiseen kuin myös kansainvälisessä politiikassa kylmän sodan asenteisiin.

Neoliberalismin ja neokonservatismien silmissä vanha konservatismi ja sosiaaliliberalismi olivat henkisesti antautuneet vasemmistolaisuuden edessä, oli tuo vasemmistolaisuus sitten "hivuttavaa" sosialismia eli sosiaalidemokraattista hegemoniaa tai kommunismin uhkaa. Neoliberalismin näkyvimmäksi profeetaksi kohonnut taloustieteilijä, vuonna 1974 Nobelin palkinnon saanut Friedrich Hayek lienee tunnetuin pamfletinomaisesta teoksestaan *Road to Serfdom* (1944) ja sitä myöhemmin seuranneesta tutkimuksellisemmasta kirjasta *The Constitution of Liberty* (1960). Hänenkin argumentteihinsa kuului sen korostaminen, miten intellektuellit olivat lähteneet väärille urille, holhouksen suuntaan, ja suojasivat omia asemiaan. Esimerkiksi vuonna 1949 julkaistussa artikkelissaan "The Intellectuals and Socialism" hän ulotti tämän turmiollisen vaikutuksen myös akateemiseen maailmaan: intellektuellit, joista monet olivat hänen mielestään vain *second-hand dealers in ideas*, "ideadivarinpitäjiä", vaikuttivat siihen, mitä pidettiin merkittävänä tieteenä ja keitä tiedemiehiä tuettiin puhtaasti poliittisin motiivein.

Hayekillä oli mitä ilmeisimmin argumentissaan myös oma lehmä ojassa. Itse asiassa älymystön "vasemmistolaisuuden" suuntaa ei ehkä kannata ihmetellä, koska Hayek katsoi itsekin tässä artikkelissa, että näkyvimmat ja lahjakkaimmat yliopisto-opettajat olivat yleensä so-

sialisteja. Silloinhan olisikin itse asiassa hyvin loogista, että juuri sellaiset henkilöt olivat pätevimmit etenemään akateemisessa maailmassa lahjakkuutensa ja älyllisyytensä perusteella. Hayek ei kuitenkaan viittaa näiden henkilöiden näkyvyyteen ja lahjakkuuteen tässä mielessä, vaan selityksenä sille, miksi sosialismi oli niin muodikkaa: valovoimaiset opettajat saivat opetuslapsia, jotka sitten alkoivat toistaa opettajiensa mantraa.¹⁶

Vasemmistolainen *intelligentsija* arvosti neokonservatiiveja vielä vähemmän kuin neoliberaaleja. Neoliberaalit ja neokonservatiivit lähtivätkin siis vyöryttämään vastustajiensa asemia tilanteessa, jossa he olivat selvästi oppositioliike ja altavastajia. He olivat tätä jopa omissa ryhmissään, saati koko yhteiskunnan mittakaavassa. He tulivat monissa tapauksissa myös sosiaaliselta taustaltaan muualta kuin ”oikeistolaisuuden” rikkaiden ja etuoikeutettujen perheiden piiristä. Eivät Reagan ja Thatcherkaan edustaneet perinteistä eliittiä. Poliittinen eliitti piti ”B-luokan näyttelijää” ammattitaidottomana, naiivina nousukkaana, eivätkä torylordit koskaan oikein sulattaneet ”Granthamin sekatavarakauppiaan tyttäätä”. Reagan ja Thatcher valloittivat valta-asemansa piireiltä, jotka olivat jo tottuneet pitämään omaa asemaansa pysyvänä nautinta- etuoikeutenaan ja sanelemaan yhteiskunnan yleisen ilmapiiirin.

Teoksen *The Conservative Intellectual Movement in America since 1945* (2006, alun perin 1976) 30-vuotisjuhlapainoksen esipuhe viittaaakin vaikeaan lähtötilanteeseen ja luo samalla mielikuvan voittokulusta: siitä, kuinka pitkälle noinkin heikoista lähtöasetelmasta päästiin. Samalla teos tietenkin luo mielikuvaa ilmiön omista ansioista, kun kaikki kuvattu on saavutettu:

”Nyt on kulunut kolme vuosikymmentä käsillä olevan kirjan julkaisusta alkuperäisessä muodossaan. Miesten ja naisten elämässä, samoin kuin kirjanjulkaisemisen syklissä, sellainen ajanjakso voi muodostua epookiksi.

Näin on käynyt seuraavien sivujen aiheelle. Kun *The Conservative Intellectual Movement in America Since 1945* julkaistiin ensimmäisen kerran, Ronald Reagan oli entinen Kalifornian kuvernööri, jolla ei vaikuttanut olevan poliittista tulevaisuutta, ja George W. Bush oli nuori öljymies Teksasissa. Lehtiä kuten *First Thing*, *New Criterion* ja *Weekly Standard* ei ollut olemassa. Vaikka intellektuaalinen konservatismi oli selvästi nousemassa 1970-luvulla, se oli silti vähemmistöilmiö, etenkin akateemisessa yhteisössä. Ulkomailla Lech Wałęsa oli tuntematon puolalainen sähkömies, Václav Havel oli vainottu tšekkiläinen näytelmäkirjailija ja Margaret Thatcher oli oppositiossa olevan Britannian konservatiivisen puolueen uusi puheenjohtaja. Johannes Paavali II:n paavius ei ollut vielä alkanut, ja Berliinin muuri seisoivat vankkana. Kylmä sota oli hyvin selvästi todellisuutta.¹⁷

Niin neoliberalismi kuin myös neokonservatismi ovatkin pyrkineet yhä selvemmin toteuttamaan Thatcherin ja monien muiden visiota omien intellektuellien kasvatamisesta ja uuden, hallitsevan maailmankuvan luomi-

sesta niin sanottujen *think tank* -instituutioiden kautta. Samoin akateemisessa maailmassa on jo kyetty kilpailemaan perinteisten liberaalien ja vasemmistolaisten kanssa, joskaan intellektuellien valtavirta – ja suhtautuminen haastajan älyllisiin ominaisuuksiin – ei liene edelleenkään muuttunut.

Neoliberaalit ja neokonservatiivit eivät silti koskaan oikeastaan vallanneet nykyistä asemaansa ryhmänä tai paperille kirjoitettuna ohjelmalla, saati omina puolueinaan. Konservatiiviset ja liberaalit puolueet ovat yhä *catch-all*-puolueita, jotka koostuvat kirjavista ryhmistä. Niissä tehdään paljon kompromisseja, ja Reaganin ja Thatcherin jälkeen on päädytty keskilinjaa edustaviin johtajiin. Liian jyrkillä neokonservatiiveilla ja neoliberaaleilla ei ole normaalisti pääsyä republikaanien tai brittikonservatiivien johtoon, mannereurooppalaisista oikeistopuolueista puhumattakaan. Henkinen ilmapiiiri on kuitenkin muuttunut: neoliberaalien ja neokonservatiivien *agenda* on voittanut tai ainakin vallannut sellaisen aseman, että tuon agendan esille nostamista teemoista keskustellaan enemmän kuin muista, eikä juuri kukaan usko, että näistä teemoista päästäisiin poliittisilla päätöksillä eroon.

Konkretisoiden: juuri kukaan ei ajattele kauniisti rajoittamattomasta kapitalismista, sovelta Hayekia tai Ayn Randia sellaisenaan tai lähde valitsemaan teekutsuliikkeen kaltaisen joukon piiristä kansakunnan johtajia. Mutta samalla juuri kukaan ei myöskään tiedä, miten markkinoiden ylivallan todellisuudessa saisi kuriin tai miten voisi olla piittaamatta niistä laajoista äänestäjämasoista, joita uusioikeistolaiset ja monissa tapauksissa näitä lähellä olevat oikeistopopulistiset liikkeet liikuttelevat.

Uusioikeisto ja oikeistopopulismi ovat tosin hieman epämääräisiä termejä. Niiden takana olevia piirejä on hankala rajata, eivätkä ne sellaisenaan ole neokonservatismiin tai neoliberalismin synonyymeja. Poliittisessa todellisuudessa, kilpailussa äänestäjistä, ne ovat kuitenkin poliitikoille oikeastaan jopa ratkaisevampia kuin neokonservatismiin tai neoliberalismin teorit. Uusioikeistoa on siinä yhteydessä helppoa käyttää kuvaamaan kaikkea sellaista oikeistolaisuutta, joka poikkeaa vanhasta, maltillisesta konservatismista, ja jota vastustetaan.

Neojen erot sekoittavat entisestään

Mutta oli käytännön politiikka mitä tahansa, uudet suuntaukset eivät ole ainakaan selvittäneet konservatismiin ja liberalismiin aatteellista pakkaa. Päinvastoin ne ovat tuoneet siihen uusia muuttujia, sillä ne eivät poikkeaa ainoastaan vanhasta liberalismista ja vanhasta konservatismista vaan myös hyvin selvästi toisistaan.

Yleisessä kielenkäytössä termejä neoliberalismi ja neokonservatismi käytetään usein miltei epäsynonyymeina. Pitääkin paikkansa, että ne ovat esiintyneet samanaikaisesti ja usein samalla puolella rintamaa. Silti suuntausten takana ovat olleet usein hyvin erilaiset piirit, jotka ovat vain ajaneet samalla rintamalla omia erillissotiaan. Yhteistä ovat olleet lähinnä vihollinen ja näkyvin johtaja.

Traditiot ovat olleet aivan erilaisia, ja kun sosialismi vihollisena kaatui ja sisäpolitiikassa ”vasemmistolaisempi” vaihtoehto sopeutui markkinavaltaan eikä käytettävissä ollut enää oman rintaman johtoon yhdistävää Reagania tai Thatcheria, ongelmat ja eriseuraisuus tulivat selkeämmin esille.

Neoliberaalin ja neokonservatiivin ja näiden erojen hahmottelemisessa on tietenkin suurelta osin kyse arkityypeistä. Todellisuudessa suuntausten edustajissa esiintyy usein joitain piirteitä neoliberalismista ja joitain neokonservatismista. Mikään ei estä olemasta vanhoillinen joissain arvokysymyksissä ja hyvinkin kokeilunhaluinen toisissa, ja aatteellinen *cocktail* voi muodostua hyvin kirjavista elementeistä. Yhtä tärkeää on huomata, että suurin osa neoliberalin tai neokonservatiivin lokeroon sijoitettavista ajattelutavoista ja konkreettisista henkilöistä ei luultavasti edes tunne tarvetta ottaa itselleen näitä nimikkeitä saati pohtia ajattelunsa ideologista sisältöä. Siitä huolimatta nämä perusmentaliteetit on syytä ymmärtää, koska muutoin ei käy mahdolliseksi ymmärtää, miksi ”neojen” kesken ei voi syntyä esimerkiksi sosiaalidemokratian kaltaista henkistä yhteyttä, saati totalitaristista yksimielisyyttä. Aatteellisesti ja myös käytännössä neokonservatismi ja neoliberalismi voivat tarpeen vaatiessa yhtyä paljosta, mutta ne voivat olla myös erittäin kaukana toisistaan – ja kauhista toisiaan, toinen vanhanaikaisuudesta, toinen materialismista ja arvoköyhyydestä.

Hyvin rajusti tiivistäen voisi todeta, että neoliberalismi on suuntaus, joka keskittyy yksilöön ja talouteen; neokonservatismi limittyy enemmän moraalisiin arvoihin, usein myös uskontoon. Neoliberaalin arkkityyppi on pörssimeklari, neokonservatiivin TV-evankelista. Euroopassa neokonservatiiveja ei oikeastaan edes esiinny, vaan vastaavat ryhmät päätyvät usein populismiin, ja Yhdysvalloissa neokonservatiiveja on herkästi pidetty ”takametsien miehinä”, joiden argumentaatio voi olla yksinkertaista. Tällaisesta on usein nostettu todisteeksi esimerkiksi voimakas uskonnollisuus, usko kreationismiin tai jokin kärjistynyt kuriositeetti, kuten väite *Teletappien* Tiivi-Taavista homoseksualisuuden symbolina. Neokonservatiivien suhdetta ulkomaailmaan on pidetty jopa kaksijakoisena: ksenofobia tai amerikkalainen *manifest destiny*, demokratian miekkalähetys.¹⁸

Neoliberaalit on puolestaan nähty hyvin kansainvälisinä. Neoliberaali ei ymmärrä neokonservatiivin ajatusta sosiaalipolitiikasta ja sen avulla saavutettavasta harmoniasta. Kirkko ja isänmaa, jopa perhe, voivat olla hänelle epäilyttäviä kollektiiveja, kun ne neokonservatiiville ovat maailmankuvan muodostavia perusarvoja. Englannin konservatiivien opiskelijajärjestö laati 1980-luvulla ohjelman, jossa päädyttiin ajamaan muun muassa vankiloiden ja tielaitoksen yksityistämistä sekä kohdunvuokrausta puhtaasti markkinatoimintana, johon ei pitäisi liittää ”tekopyhiä ’moraalisia’ protesteja”, sekä prostituution vapauttamista asiaksi, joka koski ainoastaan

TAULUKKO 2: Neoliberalismia ja neokonservatismia erottavat tekijät (osa erottavista tekijöistä on ilmeisempiä Euroopassa, osa Yhdysvalloissa)

	NEOLIBERALISMI	NEOKONSERVATISMI
PERUSKANNATTAJA	Keskiluokka, lukeneisto, talouspiirit	Keskiluokka, alempi keskiluokka
SUHDEYKSILÖÖN	Rajoittamaton vapaus	Vapaus, mutta myös vastuu kollektiivista (koti, uskonto, isänmaa)
SUHDE JÄRJESTELMÄÄN	Mahdollisimman vähän holhous	Perinteiset laitokset ja arvojärjestykset, ”yövärtijavaltio”, vahva hallitus, valtiomiehet
POLITIIKANTEKOTAPA	Elitistinen vaikuttaminen	Vaatimus korrektiudesta, toisaalta tunteiden/uskonnon käyttö
PROPAGANDA	Vetoo älyköihin	Perinteisille porvareille, osin myös työväestölle
TALOUSPOLITIIKKA	Rajoittamaton kapitalismi, joillain anarkokapitalismi	Markkinatalous, myös sosiaalipolitiikka kansankokonaisuuden hyväksi
USKONTO	Välinpitämätön	Vahvasti puolustava
MORAALI	Avioliitto sopimusasia	Avioliitto perhemoraalin takia
SIVISTYSLINJA	Älylliset perustelut, perinteinen kansansivistystoiminta toissijaista	Kokemus, koulutus ja <i>common sense</i> , vanhan valistuksen henki
INTEGRAATIO	Pro-EU, laajat markkinat	Skeptisyys, nationalismi

**”Neoliberaali on
usein kosmopoliitti,
neokonservatiivi nationalisti,
ja neoliberali puhuu rahasta,
neokonservatiivi moraalista.”**

”tiettyjä naisia ja herrasmiehiä”. Muutkin tavoitteet olivat niin radikaaleja, että ne olivat liikaa jopa thatcherismille: opiskelijajärjestö erotettiin konservatiivisesta puolueesta.¹⁹

Tällainen neoliberalismi, joka oli libertaarista ja jonka monet kannattajat pitivät ihanteenaan hyvin ei-konservatiivista hahmoa, filosofi Ayn Randia, meni tietoisestikin lähelle anarkistisia ihanteita. Ruotsalainen Johan Norberg suorastaan hehkuttaa anarkistista menneisyyttään kirjassaan *Gloobalin kapitalismin puolustus* (2004) ja pitää juuri niitä anarkisteja, jotka ovat päätyneet globalisaation vastustajiksi, harhautuneita anarkistisia ihanteista²⁰. Norberg on mitä tyylipuhtain vapaan kilpailun ja kapitalismin puolustaja, mutta konservatiivia hänestä ei saa mitenkään.

Neoliberalistista vapaan kilpailun linjausta on pidetty monessa suhteessa jopa hyvin vastakkaisena konservatismiin pitkälle linjalle. Kilpailuhan oli perityn varallisuuden luoman pysyvyyden vihollinen ja horjutti herkästi pieniä, perinteisiä yhteisöjä ja niiden arvoja tuomalla massat mukaan taloudelliseen ja poliittiseen toimintaan. Benjamin Disraeli oli hyvin kriittinen kilpailua kohtaan, Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen puhui Suomessa tuomien ”suden vapaudesta”, ja vanhasuomalaisuus oli usein paljon sosiaalireformistisempi liike kuin nuorsuomalaisuus.

Jo 1980–1990-luvuilla neokonservatismiin älyköt kuten Irving Kristol, Roger Scruton ja John Gray arvostelivat sitä, kuinka neoliberalismi keskittyi liikaa talouspolitiikkaan ja kuinka sen materialismin takana ei ollut suuria, eettisiä arvoja. Gray, joka oli aiemmin kuulunut liberaaleihin *think tankeihin*, siirtyi moittimaan neo-

liberaalien ”hybrististä” uskoa ideologiaan. Hän korosti, että konservatismiin ote oli paljon realistisempi: ”Uusioikeiston libertaarisille ja klassis-liberaalisille ideologeille heidän omat ideansa olivat juuri sitä, mitä marxismi oli virheellisesti luvannut olla: historian arvoituksen ratkaisu. Kummassakin tapauksessa juuri syvempi konservatiivinen totuus kaikkien ihmisten epätäydellisyydestä ja kaikkien poliittisten projektien lopullisesta turhamaisuudesta on kielletty.”²¹

Neoliberalismin ja neokonservatismiin eroja on havainnollistettu myös luokittelemalla niiden preferenssejä. Tällöin neoliberalismin on yleensä katsottu tavoittelevan yksilön, valinnanvapauden ja talouden etuja sekä mahdollisimman pientä hallinnon puuttumista yksilönvapauden ja markkinoiden elämään. Neokonservatiiveista on sen sijaan painotettu useimmin arvoja, jotka ovat perusteiltaan kollektiivisia: vahva hallitusvalta, yhteiskunnallinen auktoriteetti, kurinalainen yhteiskunta, yleinen tapa jäsentää yhteiskuntaa hierarkian ja alistussuhteiden kautta, kansakunta, uskonto. Henkinen maailma lähtee näissä analyyseissa liikkeelle aivan eri asemista ja tavoittelee eri asioita. Toisen ylin hyvä on täydellinen individualismi ja yksilön riippumattomuus, toisen arvomaailmassa näkyy edelleen suuri kaipuu järjestettyyn, turvalliseen maailmaan, jossa eivät toimi automaattiset alistussuhteet, mutta jossa kuitenkin jokainen ”tietää paikkansa”.

Pähkinänkuoressa: neoliberali on usein kosmopoliitti, neokonservatiivi nationalisti, ja neoliberalille mielisempi keskusteluaihe on materia, neokonservatiiville moraalit.

Uusi piirre: neokonservatiiviset älyköt

Neoliberalismia on kritisoitu paljon, mutta sitä on harvoin kyetty pitämään lähtökohtaisesti epä-älyllisenä. Tämä olisikin vaikeaa, kun vastassa on sellaisia nimiä kuin Hayek, Ludwig von Mises tai Milton Friedman. Heidän tekemänsä johtopäätökset voi kyllä haastaa, mutta niitä ei voi leimata epäanalyttisiksi, populistisiksi tai jo perusteissaan alkeellisen ajattelun tuotteiksi. Sen sijaan neokonservatismi on herkemmin nähty populistisena, tunteisiin, pelkoon, muukalaisvihamielisyyteen tai jyrkkään uskonnollisuuteen liittyvänä peräkylien ihmisten vastarintana uutta maailmaa vastaan. Sen piiristä ei ole odotettu älyllistä haastetta.

Neokonservatiivisuuttakaan ei silti voi tulkita niin, että siinä vanhasta konservatismista olisi vain tehty tai tullut jotain jyrkempää, sillä siinä on myös tuotu uutta intellektuaalista sisältöä vanhaan traditioon. Niinpä vaikka monet neokonservatiiviset poliitikot ja riviedustajat vaikuttavat usein hyvinkin epä-älyllisiltä, neokonservatiiveilla on omat intellektuellinsa, joiden arvomaailma voi olla hyvin kansainvälinen, analysoiva ja uudistava (mikä ei vielä todista, että argumentointi osuisi oikeaan).

Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että monet neokonservatiivien älyköistä ovat olleet käännynnäisiä, jopa entisiä radikaaleja vasemmistolaisia. Monet heistä selittävät pettyneensä radikalismiin ja niin sanottuun sallivuuden yhteiskuntaan 1960-luvulla. Tämän älymystön erään suuren nimen, ”neokonservatismiin kummisedäksi” mainitun Irving Kristolin ideologiseen taustaan kuului jopa trotskilaisuus, ja hän kuvasi käännynnäisilmiötä toteamalla, että ”tullakseen neokonservatiiviksi ei tarvinnut muuta kuin seistä paikallaan” ja että ”neokonservatiivi on liberaali, jonka kimppuun todellisuus kävi”.²²

Neokonservatiiviset älyköt olivat jo 1980–1990-luvuilla kuin kotonaan uuden yhteiskunnan tekniikan ja kehittymisen kanssa. Jopa Newt Gingrich korostaa kirjassaan *To Renew America* (1996) uuden teknologian ja tieteen saavutuksia ja niitä mahdollisuuksia, joita ne tarjoavat ihmiselle. Gingrich tunnetaan jyrkän oikeistolaisena ja osin jopa populistisena poliitikkona, mutta neokonservatiivien joukoissa hänkin oli tavallaan älykkö, sillä hänen taustansa on akateeminen. Toisaalta yhtä kuvaavaa on, että myönteisyys tekniikkaa kohtaan yhdistyi arvojen vanhoillisuuteen, ja perinteisiä intellektuelleja kohtaan Gingrichkin pysyi hyvin skeptisenä: hänen mukaansa eliitit ja media olivat propagoineet suunnitelmallisesti vuodesta 1965 alkaen väärää suuntausta ja mustamaalanneet Amerikkaa ja sen menneisyyttä. Moraaliopit hän suositteli haettavaksi 1950-luvun *Valituista Paloista* ja partiolaisten käsikirjasta.²³

Neokonservatiivinen älykkö kosiskelee mielellään perinteistä talonpoikaisjärkeä ja moraalista näkökulmaa. Sama ajatus näkyy myös Kristolin näkemyksissä: *common sense* ja traditio ovat parempia kuin teorit. ”[E]i ole mitään syytä – ei pienintäkään todistetta miksi – ajatella, että professorien järjestäytyneet, yhdistetty äly voisi antaa mitään sosiaalisille, taloudellisille, poliittisille tai moraalille ongelmille.”²⁴ Tutkija Peter Steinfels on todennut,

että koettaessaan jäljittää liberaalien ja vasemmistolaisten intellektuellien vieraantumista todellisuudesta neokonservatiivit esittävät intellektuellit vallanhaluisiksi, katsovat näiden pyrkivän uudeksi auktoriteetiksi ja pap-piskastin perillisiksi, edustavan *radical chic* -mielialaa sosiaalialioissa ja jopa pyrkivän seksuaalisen kyvyn (tai sen puutteen) kompensointiin.²⁵

Neokonservatiivit syyttävätkin usein liberaalia ja vasemmistolaista älymystöä nimenomaan vieraantumisesta ja lauma-ajattelusta. Heidän tulkintansa mukaan tämä älymystö asettuu heidän yläpuolelleen eikä oikeasti edes keskustele heidän kanssaan tai edes näe heitä erehtyvinä ihmisinä vaan jotenkin älyllisesti suorastaan viallisina. On kuitenkin ilmeistä, että neokonservatiiviset älyköt soveltavat aivan samanlaista psykologiaa suhteessaan liberaaleihin ja vasemmistolaisiin.

Liberaali ja vasemmistolainen älymystö ei ole vakuutunut uudesta älyllisestä kilpailijastaan, ja usein sen on onnistunut syyttää neokonservatiivista älymystöä suoranaista tiedevihamielisyydestä ja tosiasioiden sivuuttamisesta.²⁶

Mutta myös neokonservatiivit ovat kyenneet kieltämättä haastamaan joitain liberaalin älymystön patenttisielityksiä. Esimerkiksi heidän älykköihinsä kuuluva Dinesh d’Souza huomautti vuoden 2001 kaksoistorniskuista varsin perustellusti, että tavanomainen selitys, jonka mukaan isku olisi suuntautunut länsimaista imperialismia ja äärikristillisten piirien kiihkoa vastaan, oli hyvin puutteellinen. D’Souza analysoi Osama bin Ladenin iskun jälkeen antamaa julistusta ja toi ilmi, kuinka julistuksessa ei hyökätty uskonnollista Amerikkaa vaan liberaalia, sekulaaria Amerikkaa vastaan. Nimenomaan sen rappiollisia aatteita – muun muassa feminismiä ja seksuaalista tasa-arvoa – bin Laden ja ääri-islamismi ylläpitäen olivat pitäneet turmiollisina.²⁷

Juuri kaksoistornien iskun jälkeen puhuttiinkin paljon ”neokonservatiivien noususta”, nimenomaan älykköliikkeenä. Uskonnollinen aines tuskin kuitenkaan on heikentynyt heidän piirissään. Tosin korostettakoon yhä, että uskonnollisuus on lähes pelkästään amerikkalainen piirre. Uskonto politiikassa ei innostanut edes Thatcheria. Tämä mainitsee muistelmissaan, että Jeesuksen ”Vuorisaarnan” opit voivat viedä taivaaseen, mutta ne eivät välttämättä anna ohjeita siihen, miten käytännössä kannattaa hoitaa taloutta ja siviilielämää. ”Kun painotamme paluuta traditionaalisuuteen – esimerkiksi säästäväisyyden, itsekurin, vastuullisuuden, ylpeyden ja velvollisuuden omaa yhteisöä kohtaan, sanalla sanoen ”viktorianisiin” – hyveisiin, emme välttämättä ole ehdottamassa, että vain massauudelleenevankelioiminen vetää länsimaisen yhteiskunnan yhteen.” Monet ihanteet tulivat Thatcherin mukaan jo antiikin Kreikan humanismista.²⁸

Neokonservatismikin on joka tapauksessa kiistatta tuottanut oman älymystönsä, ja osa siitä on lähtenyt määrittelemään perinteistä liberalismia radikaalisti uudella tavalla, rinnastamalla sitä jopa fasismiin. Ehkä voi pitää yllättävänä, että sama rinnastus on tehty myös neoliberalismia vastaan – vasemmalta.

Liberaalia fasismia?

Konservatismiin ja oikeistoradikalismiin välillä on aina katsottu olevan siinä määrin yhteisiäkin tavoitteita, että niiden välissä sijaitsee niin sanottu harmaa vyöhyke. Tämä on alue, jonka kautta konservatiivi voisi luisua fasismiin. Siihen viittaa muun muassa O’Sullivan kirjoittaessaan reaktionäärisestä ideologiasta ja sen rajapinnasta sekä konservatismiin että oikeistoradikalismiin²⁹. Hyvin valaiseva katsaus näistä historiallisista läheisyyksistä on myös Martin Blinkhornin toimittama teos *Fascists and Conservatives* (1990), joka valaisee osuvasti maailmansotien välisen ajan rajanvetoja konservatismiin ja fasismiin välillä. Se kuvaa myös sitä, miten monet vanhat konservatiivit ottivat fasismista ulkoisia vaikutteita saadakseen modernisemman fasadin ja peittääkseen sen, että aatteella itse asiassa turvattiin vanhoja sääty- ja luokkaetuja.

Sen sijaan liberalismiin ja fasismiin välissä on niin monta puskuria, että ajatus ”liberaalista fasismista” tuntuu aatteellisesti mahdottomalta. Kuitenkin myös siihen on viitattu ainakin mutkan kautta, jopa kahdelta toisiltaan vastakkaiselta taholta.

Joidenkin mielestä tämänhetkinen markkinoiden ylivalta muodostaa nimittäin eräänlaisen totalitarismin. Professori Heikki Patomäen kirjan *Uusliberalismi Suomessa* (2007) yksi eniten huomiota herättäneistä kohdista oli uusliberalismin – tai, kuten kyseisessä kohdassa mainitaan, kilpailukykyopin – ja fasismiin eräänlainen rinnastus:

”Kilpailukykyimperatiivi on läpäissyt yhteiskunnan kaikki alueet. Kilpailukykyopista on asteittain muotoutunut eräänlainen teknoliberaali versio fasismista. [...] Suomessa kysymys ei ole militarismista tai uuden Rooman rakentamisesta. Suomalaiseen lamanjälkeiseen kilpailukykyideologiaan ei liity väkivallan tai sodan ihailua. Suurista eroista huolimatta kilpailukykyideologiassa on yhtäkaikki samoja piirteitä kuin italialaisessa fasismissa.

Molempien ideologioiden pyrkimyksenä on keskittää valtaa ja luoda sellainen vahva valtio, joka pystyy panostamaan kaiken mahdollisen tekniikan ja tuottavuuden kehitykseen. Tekniikan ja tuottavuuden nopea kehitys vaatii kansallista yhtenäisyyttä ja sellaista johtajuutta, joka kykenee nopeasti ja kurinalaisesti tekemään myös ’kipeitä ratkaisuja’. Kilpailukykyvaltio asettaa kansalaisensa laajamittaiseen keskitettyyn kontrolliin työelämän kaikilla osa-alueilla ja pyrkii käyttämään todellisia tai simuloituja markkinoita maksimaalisen kurin ja yhteisen voiman maksimoimiseen.

Vapaaehtoisen työsopimuksen kääntöpuolena on aina ollut työnantajan valta yli työntekijöiden silloin kun he ovat työpaikalla, eli suuren osan ajasta. Tarvitaan lisää kuria, pakkoja ja tehokkuutta työpaikoilla, jotta yhtenäinen Suomi pärjäisi kovassa maailmanlaajuisessa kilpailussa! Kilpailukyky vaatii myös kansallisten voimavarojen mobilisointia ja rankkoja uudistuksia! Tässä mielessä uusliberalismi on totalitaarinen oppi, yksilön vapaa-ajan vapausoikeuksien korostamisesta huolimatta.”³⁰

Rinnastus on raju ja hyvin kyseenalainen. Salliihan neoliberalismi täysin opposition ja on käytännössäkin poliittisesti haastettavissa, ja sen tavoitteena on mahdollisimman pieni valtio. Lisäksi vaatimus yhteen hiileen puhaltamisesta on tyypillinen kaikille järjestelmille. Mikäli yhtäläisyydet maalataan niin laajasti kuin Patomäki tekee, yhtä hyvin olisi voitu korvata maininnat kilpailukykyystä sosialistisen yhteiskunnan rakentamisella. Etenkin kun reaalisosialismi ei tainnut korostaa edes niitä yksilön vapaa-ajan vapausoikeuksia.

Mutta liberalismi ja fasismi on rinnastettu toisiinsa vastakkaisestakin suunnasta. *Los Angeles Timesin* kolumnistin ja konservatiivisen *National Review’n* toimittajiin kuuluvan Jonah Goldbergin kirjan otsikko kertoo kaiken takana olevasta logiikasta: *Liberal Fascism. The Secret History of the Left from Mussolini to the Politics of Meaning* (2009).

Goldbergin kirjassa fasismiin piikkiin laitetaan kaikki, mikä on edustanut jonkinlaista säätelyä ja holhousa. Mussolini on *Father of Fascism*; Hitler *Man of the Left*; liberaali fasismi syntyi Woodrow Wilsonin aikana; Rooseveltin *New Deal* oli fasistinen; samoin 1960-luvun radikalismi ja Kennedyn ja Johnsonin *Great Society*. Lisäksi presidentit JFK ja Lyndon B. loivat ”valtiokultin”. Fasismiin piirteitä nähdään myös myöhemmissä ajoissa, ja kirjan viimeisen luvun otsikko on ”The New Age: We’re All Fascists Now”. Itse tekstissä samaan fasismiin lokeroon menee myös Ranskan vuoden 1789 vallankumous. Ja natsien toimista tupakointia vastaan ja julkisen terveyden puolesta Goldberg vetää linjan nykyajan ristiretkiin roskaruokaa ja rasvoja vastaan.

Melkoisen ideologisen hyppäyksen takana on se, että termi ”liberaali” mielletään Yhdysvalloissa nykyään niin eri tavalla kuin Euroopassa. 1960-luvulle asti se oli Yhdysvalloissakin positiivinen termi mutta kääntyi sen jälkeen symboloimaan vasemmistolaisuutta, holhousa, säätelyä, verotusta – kaikkea sitä, mitä vastaan myyminen amerikkalaisuus katsoi olevansa. Goldbergin logiikka lähtee yksinkertaisesti siitä, että kaikki yksilön vapautta säätelevä ja alistava on tuomittavaa fasismia.

Goldbergin otsikot ovat kuitenkin itse kirjan sisältöön verrattuna liioiteltavia ja tietoisesti provosoivia. Hänen perustavoitteenaan on itse asiassa rehabilitoida konservatismia: osoittaa, että yhdysvaltalainen konservatismi ei ole sukua fasismille, vaan että monet ideat ja impulssit, jotka katsotaan liberalismiksi, ovat tulleet maahan sellaisen intellektuaalisen tradition kautta, joka muualla johti fasismiin. Goldberg tunnustaa, että monilla liberaaleilla on ollut hyviä pyrkimyksiä. Mutta hän liittyy liberalismiin fasismiin edellisten näkökohtien lisäksi myös sen logiikan avulla, että liberaalin fasismiin ei sinänsä edes tarvitse muistuttaa täydellisesti klassista fasismia: fasismiin sovellukset ovat eri maissa erilaisia.

”Fasismia ja liberalismia yhdistävät niiden tunteenomaiset tai vaistomaiset impulssit, kuten yhteisöllisyyden pyrkimys, tarve nousta ’ohi’ politiikan, usko ihmisen täydellisyyteen ja asiantuntijoiden arvovaltaan, pakkomielle nuoruuden

TAULUKKO 3: Oikeistopopulismia ja konservatiiveja erottavat tekijät³⁵

	POPULISMI	KONSERVATIIVIT
PERUSKANNATTAJA	Alaluokka, alempi keskiluokka	Keskiluokka, yläluokka
SUHDE JÄRJESTELMÄÄN	Instituutioita vastaan Yhden asian liikkeet, partikularismi Johtajakeskeisyys	Yhteiskunnan säilyttäminen Kokonaisuuden korostaminen Johtaja ja koneisto
POLITIIKAN TEKOTAPA	Demagoginen retoriikka	Vaatus korrektiudesta
PROPAGANDA	Verkot myös vasemmalle	Perinteisille porvareille
TALOUSPOLITIIKKA	Kapitalismin kritiikki	Markkinatalous
USKONTO	Välinpitämätön	Puolustava
MORAALI	Avoliitto demografian takia	Avoliitto perhemoraalin takia
SIVISTYSLINJA	”Kadunmies”, talonpoikaisjärki	Koulutus, sivistys
INTEGRAATIO	Anti-EU	Pro-EU
YHDYSVALLAT	Uhka	Liittolainen

estetiikkaan, toiminnan kultti ja tarve luoda kaikkivaltias valtio koordinoimaan yhteiskuntaa kansallisella tai globaalilla tasolla. Ennen kaikkea ne jakavat uskon – kutsun sitä totalitarismin houkutukseksi – jonka mukaan sopivalla määrällä korjailua voimme toteuttaa utopistisen unelman ’paremmasta maailmasta’.³¹

Suhteellisen turvallisesti voi kuitenkin sanoa, ettei sen enempää liberalismiin kuin konservatismiin rinnastaminen fasismiin onnistu kovinkaan syvällisesti perustellen. Aasinsillat ovat sen verran hulppeat, että pesuveden mukana menevät niin asiasisällöt kuin historialliset kontekstitkin – ja usein myös logiikka. Sen sijaan populismin tulkintatilanne on pulmallisempi.

Populismien haaste konservatismille ja liberalismille

Populismi on haaste molemmille, konservatiiveille ja liberaaleille, koko Euroopan mittakaavassa. Onhan populistisia puolueita ilmaantunut ja menestynyt vaaleissa ympäri maanosaa. Ranskan Kansallinen Rintama, Itävallan Vapauspuolue tai Norjan Edistyspuolue eivät ole enää pelkkiä outoja esimerkkejä, vaan lista ympäri Eurooppaa alkaa olla loputon: Belgian Vlaams Belang, Hollannin Pim Fortuynin lista, Italian Pohjoisen liiga, Britannian Independence Party, Tanskan kansanpuolue,

Ruotsi-demokraatit, Perussuomalaiset – Itä-Euroopan monista uusista puolueista puhumattakaan.

Konservatiiveille haaste on ehkä ilmeisempi, koska he kilvoittelevat liberaaleja herkemmin samoista äänestäjistä populistien kanssa. Liberaaleja suojaavat usein se, että mentaliteetin perusta on erilainen. Populismi on harvoin sallivaa, ennakkoluulotonta tai vapaamielistä. Niinpä Suomessakin on nyt pidetty Vihreitä ja Perussuomalaisia tämänhetkisen poliittisen kartan todellisina ääripäinä.

Läpi Euroopan onkin havaittu, että populistit ovat saaneet vietyä kannatusta oikealta vetoamalla nationalistisiin tunnuksiin ja retoriikkaan, jossa puolustetaan vanhoja, perinteisiä arvoja uuden maailman uhkia vastaan. Koti-uskonto–isänmaa-ajattelun kautta on ollut helppo rakentaa ainakin pistoraide konservatismista populismiin.

Seurauksena on ollut, että monet oikeistopuolueet ovat esimerkiksi tiukentaneet retoriikkaansa maahanmuuttajakysymyksissä. Yhtymäkohtia populismin kanssa riittää sekä vanhoillisessa, autoritäärisessä konservatiivisuudessa että neokonservatismissa. Tällaisia ovat esimerkiksi yleisesti moralisoiva ja tunnepohjainen tapa tarkastella maailmaa ja voimakas epäluulo liberaalia ajattelua ja liberaaleja eliittejä kohtaan.

Erotkin ovat kuitenkin suuret. Autoritaristeista, joista esimerkkeinä voidaan pitää maailmansotien välisen ajan itä- ja eteläeurooppalaisia diktatuureja sekä latinalais-

”Kansalliselle Rintamalle nainen on soturi demografisessa taistelussa muukalaisia vastaan.”

amerikkalaisia sotilashallintoja, populistieja erottavat oma alaluokkaisuus tai keskiluokkaisuus, joskus jopa herraviha, ”pienen ihmisen” puolustus sekä sosiaali- ja talouspolitiikan usein ainakin puolittain ”vasemmistolainen” värytys, jossa vaaditaan kattavaa sosiaalipolitiikkaa. Rajoittamaton kapitalismi on monille populistieille samanlainen mörkö kuin sosialisteille, joskin osa populistiliikkeistä on myös hyvin neoliberalistisia. Esimerkiksi perussuomalaiset kannattavat voimakkaasti pohjoismaista hyvinvointivaltiota, mutta Norjan populistipuolue – Fremskrittpartiet – on täysin liberaali. Tutkijoista esimerkiksi Hans-Georg Betz katsoo, että monet Euroopan oikeistopopulistiset puolueet muistuttavat enemmän sosialistisia ja sosialidemokraattisia kuin muita puolueita. Silti niiden talouspoliittiset ohjelmat ovat paperilla usein usein uusliberalistisia. Tämä johtuu siitä, että neoliberalismi on ollut oikeistopopulisteille keino murtaa niitä instituutioita, puolueita, byrokratioita, ammattiyhdistyksiä ja muita laitoksia, jotka on nähty omien kannattajien sosiaalisen etenemisen esteinä.³²

Edellä mainittujen erojen lisäksi myös taustat ovat usein erilaisia. Autoritääristen konservatiivien pohja on yleensä klassisissa, yläluokkaisissa eliiteissä; populistit nähdään alempiarvoisina, epäsäätyisinä ja sivistymättöminä, melkein yhtä pahoina kuin sosialistit, vain erivärisinä. Neokonservatiivien ideologia on puolestaan usein modernimpi kuin populisteilla, eikä rotu- tai kansallisuusasia näyttäydä heille automaattisesti yhtä tärkeänä. Populismi epäilyttää siksikin, että neokonservatiiveille rakkaat traditiot ja kokonaisuusajattelu jäävät herkästi populistien liian radikaalien uudistusvaatimusten ja yhden asian liikkeen intressien jalkoihin.

Myös suhde uskontoon erottaa suuntauksia. Oikeistopopulismi ei ole juurikaan osoittanut mielenkiintoa uskontoa kohtaan sellaisenaan. Islamia vieroksutaan, mutta silloin kontekstina on usein yleinen reaktio maahanmuuttajia vastaan, ja pääosin puhutaan kohteen muista ominaisuuksista kuin uskonnollisuudesta. Saksassa, Itävallassa ja Italiassa on huomattu, että populistien kannatus on ollut huomattavan alhaista kirkossa käyvien keskuudessa. Merkittävä erojen selittäjä on ollut sukupolvi: oikeistopopulismi on houkutelut erityisesti nuoria miesäänestäjiä, konservatiivit ovat usein varsin kypsässä iässä.³³ Moraalikysymyksiäkin lähestytään eri suunnista. Konservatiiville avoliitto voi olla epäsuotavaa moralistiselta ja kristilliseltä kannalta. Sen sijaan Le Penin piireissä tämä näkökulma ei ole yhtä tärkeä, vaan avioliiton suotavuuteen verrattuna avoliittoon päädytään toisen logiikan kautta. Avioliittoja kannatetaan, koska ne tuottavat enemmän lapsia kuin avoliitot – ja Kansalliselle Rintamalle nainen on soturi demografisessa taistelussa muukalaisia vastaan.³⁴

Mutta konservatiivien lisäksi myös liberaalit voivat olla tietyissä oloissa populismin vaaravyöhykkeessä – ideologisista eroista huolimatta. Tämä on näkynyt esimerkiksi siinä, että juuri pienet liberaalipuolueet ovat kiinnittäneet monenkin populistin huomion. Itävallan Vapauspuolue eli Jörg Haiderin vuonna 1986 valtaama puolue oli alun perin liberaalinen pienipuolue, joka oli usein lähempänä Itävallan sosiaalidemokraatteja kuin konservatiivista Kansanpuoluetta. Haider käänsi puolueen kurssin ja sai populistisella linjallaan nostettua puolueen kannatuksen pilviin. 1990–2000-luvulla Saksassa oli Jürgen Möllemannin puheenjohtajakaudella saman-

”Edes liberaaleilla ei ole turvanaan läpäisemätöntä palomuuria populismin houkutukselle.”

tapaiset tavoitteet, joskin kausi jäi lyhyeksi ja puolue palasi nopeasti liberalismiin linjalle.

Yhtymäkohtia liberalismiin ja populismin välillä tunnistaa siitäkkin, että talouspolitiikassa populististen ideologioiden edustajien on havaittu varastavan liberaaleilta yhtä ja toista käyttökelpoista. Jotkut, kuten Perussuomalaiset tai Ruotsidemokraatit, ovat ohjelmaltaan hyvin keynesiläisiä hyvinvointivaltion kannattajia, melkeinpä vasemmistolaisia, toiset, kuten Norjan Edistyspuolue, puolestaan ovat talouspolitiikassaan täysin neoliberaaleja.

Näin siis konservatiivi, saati liberaali, ei ole välttämättä vaarassa suistua ilman muuta populismin kannattajaksi. Mutta edes liberaaleilla ei ole turvanaan läpäisemätöntä palomuuria.

Veteen piirretyt viivat

Liberalismin ja konservatismiin termit jäänevät tulevaisuudessakin joustaviksi, koska niiden taakse ryhmittyyneen edelleen ydinkannatusryhmiä tietynlaisen mentaliteetin tai temperamentin perusteella. Puhdasoppisuus tai ideologiakeskeisyys ei yksinkertaisesti kuulu liberaalien tai konservatiivien perusmaailmankuvaan samalla tavalla kuin radikaaleimmilla suuntauksilla. Tämän vuoksi myös liberaalien ja konservatiivien jakolinja pysyy veteen piirrettynä viivana, jonka yli on mahdollista rakentaa monta siltaa.

Suuntausten julkikuva ja imagokaan tuskin muuttuvat merkittävästi tulevaisuudessa. Liberaalisuus säilynee edelleen suuntauksena, johon yleisterminä samastutaan, mutta jota rasittavat käytännön toimita epämääräisyys ja heiveröisyys. Konservatiivisuus viipyy useimmille vanhanaikaisuuden synonyymina, mikä ei kuitenkaan estä

sitä, että äänestyskopissa tartutaan tuttuun ja turvalliseen – ainakin jos se ei itse kutsu itseään konservatismiksi.

Neo-suuntaukset puolestaan alkavat jo päästä siihen ikään, että seuraavalla sukupolvella ei välttämättä ole enää tarvetta käyttää koko etuliitettä. Tällä hetkellä tämä kehityssuunta koskee ehkä enemmän konservatiiveja, etenkin kun perinteisesti juuri heidän joukossaan on totuttu sopeutumaan. Liberalismin sisällä vanhan ja uuden liberalismiin vastakohtaisuus elänee pidempään.

Ja mikäli politiikka on todella muuttumassa vähemmän ideologia- ja puoluekeskeiseksi ja tulee pirstoutumaan edelleen, sekään ei ole välttämättä nimenomaan liberalismille ja konservatismille yhtä vaarallista kuin sellaisille ideologioille, joille kirjoitetut opinkappaleet tai asenteellinen kiihkeys ovat tunnusomaisempia.

Viitteet

- 1 Ks. esim. Mickelthwait & Wooldridge 2005, 8–9.
- 2 Arblaster 1987, 6.
- 3 Sama, ix, 5, 6, 347–349.
- 4 Sama, 4, 5, 346–349; Laski 1936, 237–264.
- 5 Ks. esim. Schwarzmantel 2008, 59–68; Held & McGrew 2005, 106–112.
- 6 Schwarzmantel 2008, 59.
- 7 Krugman 2009, xvii. Otsikko on tietenkin samalla viittaus neo-konservatiivien klassikkoon, Barry Goldwaterin jo 1960-luvulla julkaisemaan *The Conscience of a Conservative* (1960).
- 8 Kirk 1953.
- 9 Hirschman 1991, 110–121.
- 10 Layton-Henry 1982, 4–5.
- 11 Altemayer 1996, 10, 299; Tännsjö 1990, 150–151.
- 12 Thatcher 1993, 773.
- 13 Layton-Henry 1982, 4–5; O’Sullivan 1976, 11, 12, 31; Oakeshott 1975, 154–161.

- 14 Lewis 1961, 125.
 15 Suvanto 1991, 19.
 16 Hayek 1949, 372–384.
 17 Nash 2006, ix.
 18 Uskonnoillisesta oikeistosta 1980–1990-luvuilla ks. esim. Federici 1991, 73–82; Hixson Jr. 1992, 227–270; Himmelstein 1990, 114–128; Peele 1984, 80–119.
 19 Evans 1996, xii–xviii, 39–45.
 20 Norberg 2004, 8–10.
 21 Gray 1994, ix–xv, 122, 136–137, ks. myös Hixson Jr. 1992, 227–270; Gamble 1996, 114; Honderich 1990, 142; Stelzer 1995, 94, 104–111.
 22 Hoeveler 1991, 9, 85; Peele 1984, 22–27; Steinfels 1979, 2–7; *The Neoconservative Imagination* 1995, 174.
 23 Gingrich 1996, 5–8, 32, 43, 84.
 24 Hoeveler 1991, 107–109.
 25 Steinfels 1979, 194–197.
 26 Ks. esim. Mooney 2005 & 2012.
 27 d'Souza 2007, 15–21, 96–118.
 28 Thatcher 1994, 554.
 29 O'Sullivan 1976, 15.
 30 Patomäki 2007, 66–67.
 31 Goldberg 2009, 1–24.
 32 Betz 1994, 60, 61, 162–166, 178–179; Simmons 1996, 242–247.
 33 Samat.
 34 Simmons 1996, 27–36, 59–62, 242–247.
 35 Taulukko on julkaistu osuudessani teoksessa Railo & Vares 2011, 16. Samoin monet populismi-alaluvun kohdat perustuvat samaan artikkeliin.

Kirjallisuus

- Altemayer, Robert, *The Authoritarian Specter*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1996.
 Arblaster, Anthony, *The Rise and Decline of Western Liberalism* (1984). Basil Blackwell, Oxford & New York 1987.
 Betz, Hans-Georg, *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. Palgrave Macmillan, London 1994.
 Evans, Timothy, *Conservatism Radicalism. A Sociology of Conservative Youth Party Structures and Libertarianism 1970–1992*. Berghahn Books, Oxford 1996.
 d'Souza, Dinesh, *The Enemy at Home. The Cultural Left and Its Responsibility for 9/11*. Doubleday, New York 2007.
Fascists and Conservatives. The Radical Right and the Establishment in Twentieth-Century Europe. Toim. Martin Blinkhorn. Unwin Hyman Ltd, London 1990.
 Federici, Michael P., *The Challenge of Populism. The Rise of Right-Wing Democratism in Postwar America*. Praeger, New York 1991.
 Gamble, Andrew, *Hayek. The Iron Cage of Liberty*. The Westview, Boulder 1996.
 Gingrich, Newt, *To Renew America*. Harper

- Paperbacks, New York 1996.
 Goldberg, Jonah, *Liberal Fascism. The Secret History of the Left from Mussolini to the Politics of Meaning*. Penguin, London 2009.
 Gray, John, *Beyond the New Right. Markets, Government and the Common Environment*. Routledge, London 1994.
 Hayek, Friedrich A., *The Constitution of Liberty*. Routledge, London 1960.
 Hayek, Friedrich A., The Intellectuals and Socialism. *The University of Chicago Law Review*. The Chicago University Press, Spring 1949, 417–433. Uudelleenjulkaisu teoksessa *The Intellectuals. A Controversial Portrait*. Toim. George B. de Huszar. Free Press, Glencoe, Illinois 1960, 371–384. Verkossa: <http://mises.org/etexts/hayekintellectuals.pdf>
 Hayek, Friedrich A., *Tie orjuuteen* (Road to Serfdom, 1944). Suom. & jälkisanat Jyrki Iivonen. Gaudeamus, Helsinki 1995.
 Held, David & McGrew, Anthony, *Globalisaatio. Puolesta ja vastaan*. Tampere, Vastapaino 2005.
 Hirschmann, Albert O., *The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1991.
 Himmelstein, Jerome L., *To the Right. The Transformation of American Conservatism*. University of California Press, Berkeley 1990.
 Hixson, William B. Jr., *Search for the American Right Wing. An Analysis of the Social Science Record, 1955–1987*. Princeton University Press, Princeton 1992.
 Hoeveler, J. David, *Watch the Right. The Conservative Intellectuals in the Reagan Era*. The University of the Wisconsin Press, Madison 1991.
 Honderich, Ted, *Conservatism*. Hamish Hamilton, London 1990.
 Kirk, Russell, *The Conservative Mind from Burke to Santayana*. H. Regnery, Chicago 1953.
 Krugman, Paul, *The Conscience of a Liberal. Reclaiming America from the Right*. Penguin Books, London 2009.
 Laski, Harold J., *The Rise of European Liberalism. An Essay in Interpretation*. Allen & Unwin, London 1936.
 Layton-Henry, Zig, Introduction. *Conservatism and Conservative Politics*. Teoksessa *Conservative Politics in Western Europe*. Toim. Zig Layton-Henry. Macmillan Press, London 1982.
 Lewis, Russell, *Continuing Conservatism. Reconciling Power, Prejudice and Progress*. Teoksessa *Principles in Practice*. The Conservative Political Centre and the Bow Group. Crawley 1961.
 Mickelthwait, John & Wooldridge, Adrian, *The Right Nation. Why America is Different*. Penguin Books, London 2005.

- Mooney, Chris, *Republican War on Science*. Basic Books, New York 2005.
 Mooney, Chris, *The Republican Brain. The Science of Why They Deny Science – and Reality*. Wiley, Hoboken 2012.
 Nash, George H., *The Conservative Intellectual Movement in America Since 1945* (1976). Thirtieth-Anniversary Edition. ISI Books, Wilmington, Delaware 2006.
 Norberg, Johan, *Gloobalin kapitalismin puolustus* (Till världskapitalismens försvar, 2001). Suom. Marko Hamilo. Ajatus Kirjat, Jyväskylä 2004.
 Oakeshott, Michael, *On Being Conservative*. Teoksessa *How Conservatives Think*. Toim. Philip W. Buck. Penguin Books, Harmondsworth 1975.
 O'Sullivan, Noel, *Conservatism. Modern Ideologies*. Littlehampton Book Services Ltd, Worthing 1976.
 Patomäki, Heikki, *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. WSOY, Helsinki 2007.
 Peele, Gillian, *Revival and Reaction. The Right in the Contemporary America*. Oxford University Press, Oxford 1984.
 Railo, Erkkä & Vares, Vesa, *Oikeistopopulismien monet kasvot. Perussuomalaisuus poliittisen historian ja mediatutkimuksen näkökulmasta*. Suomen Toivo -ajatuspaja, Centre for European Studies, Hyvinkää 2011.
 Schwarzmantel, John, *Ideology and Politics*. Cromwell Press, Trowbridge 2008.
 Simmons, Harvey G., *The French National Front. The Extremist Challenge to Democracy*. Westview Press, Boulder 1996.
 Steinfels, Peter, *The Neoconservatives. The Men Who Are Changing America's Politics*. Touchstone Book, New York 1979.
 Stelzer, Irwin, *A Third Cheer for Capitalism*. Teoksessa *The Neoconservative Imagination. Essays in Honor of Irving Kristol*. Toim. Christopher DeMuth & William Kristol. AEI Press, New York 1995.
 Suvanto, Pekka, *Onko konservatismi poliittinen ideologia – tieteelliset mallit konservatiivien 'juurien' siltäjinä*. Teoksessa *Kulttuurista ja kulttuureista*. Toim. Pirkko Hautamäki & Varpu Myllyniemi. Renvall-Instituutti, Helsinki 1991.
 Suvanto, Pekka, *Konservatismi Ranskan valankumouksesta 1990-luvulle*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.
 Thatcher, Margaret, *The Downing Street Years*. HarperCollinsPublishers, London 1993.
 Thatcher, Margaret, *The Path to Power*. HarperCollinsPublishers, London 1994.
The Neoconservative Imagination. Essays in Honor of Irving Kristol. Toim. Christopher DeMuth & William Kristol. AEI Press, New York 1995.
 Tännsjö, Torbjörn, *Conservatism for Our Time*. Routledge, London 1990.